

Utvärdering av kompetensutvecklingsinsats entreprenöriellt lärande Älvsbyns kommun

Emerga Consulting
Parkgatan 15
info@emergat.se
SE-411 24 Göteborg
Organisations nr. 556871-3860
VAT nr. SE556871386001

Telefon: 073 617 0269
e-mail:

www.emergat.se

SAMMANFATTNING

Under verksamhetsåret 2013 och 2014 genomfördes en unik satsning i Älvsbyns kommun vad gäller entreprenöriellt lärande. Bakgrunden till satsningen bottnar i en nedåtgående trend vad gäller pojkars meritvärde samtidigt som utbildningsförvaltningen uppmärksammade att flickor mådde allt sämre. Älvsbyns kommun identifierade entreprenöriellt lärande som en metod att arbeta utefter för att bryta utvecklingen. Satsningen är delvis finansierade inom ramen för Skolverkets uppdrag kring entreprenöriellt lärande. Kompetensutvecklingsinsatsens leddes av Mats Westerberg, professor i entreprenörskap och innovation från Luleå tekniska universitet och Karin Kivimäki. Två aspekter i organiseringen av insatsen är värda att framhålla. För det första inrättades två spår av kursen, ett där 26 av Älvsbyns 259 pedagoger deltog från förskolan upp till och med gymnasiet och ett till parallellt spår där samtliga skolledare i Älvsbyns kommun dvs. 7 personer tillsammans med skolchefen deltog. Den andra aspekten som är viktig att framhålla är att pedagogerna deltog alltid tillsammans med någon eller några fler från sitt arbetslag eller sin enhet, ingen pedagog deltog ensam från sitt arbete. Dessa två aspekter bygger på lärdomar från tidigare genomförda kompetensutvecklingsinsatser inom ramen för Skolverkets arbete. Båda två syftar till att stärka hållbarheten och långsiktigheten i arbetet kring det entreprenöriella förhållningssättet. Insatsen genomfördes via en gemensam första och sista träff men där de emellanliggande tillfällena samt utvecklingsarbetet låg separat för respektive spår. Insatsen har genererat goda eller mycket goda omdömen från kursdeltagarna. Utvärderingen innehåller två primära datainsamlingsmetoder, dels har en intervjustudie genomförts med nästan samtliga kursdeltagarna och dels har en enkätstudie genomförts både innan kursen startade i hösten 2013 och efter att den avslutats våren 2014. Enkäten distribuerades till samtliga pedagoger och skolledare i Älvsbyns kommun dvs. både till kursdeltagare och icke kursdeltagare. Den låga svarsfrekvensen bland icke kursdeltagarna gör dock att resultaten därifrån endast kan diskuteras generellt.

Resultaten från datainsamlingen visar på en insats vars innehåll och genomförande uppfattats som mycket bra eller bra av de flesta deltagarna både vad gäller pedagoger och skolledare men möjligtvis med en viss tyngdvikt på pedagogerna. Den visar också på att deltagarna på kursen i flera fall inte enbart har fått ökat medvetenheten kring entreprenöriellt lärande utan att det också har lett till faktiska förändringar vad gäller lärandeprocesser och synen på undervisning. Däremot kan konstateras att insatsen inte har lett till en tydlig och mätbar förändring i medvetenhet eller faktiskt arbete hos de som inte har gått kursen. Flertalet kursdeltagare formulerar en förändrad syn på lärandeprocesser och undervisning framför allt i form av att eleven ska ges ökad stimulans och ansvar. Till exempel att uppmuntra barns kreativitet och förmåga att själva och i samarbetet med pedagogerna upptäcka svar på problem snarare än att svaren serveras av pedagogerna.

En positiv tendens som har identifierats är arbetet kring spridning av information och kunskap genererad från kursen. Både inom ramen för den kvalitativa intervjustudien och enkätundersökningen framkommer tydligt att deltagarna och skolledarna som har bidragit till att skapa dessa förutsättningar har arbetat med att sprida informationen till sina kollegor. En form av kontrollstation är att enkätresultaten för fråga i vilken utsträckning de som inte har gått kursen har tagit del av information via sina kollegor ökat markant mellan höstens och vårens mätning. Formen för spridning av information verkar också i de flesta fall genomarbetad såväl som nytänkande bland deltagarna. Uppföljningen visar

att det gör skillnad när fler deltagare från samma enhet eller åtminstone från samma skola deltar samtidigt. Detsamma gäller när skolledarna också deltar på kursen om än på en separat inriktning. Det senare understryker i ännu högre grad vikten av att de rätta förutsättningarna finns för att pedagogerna ska kunna jobba entreprenöriellt.

Introduktion

I maj 2009 antog regeringen en Strategi för entreprenörskap inom utbildningsområdet¹, samma år fick Skolverket regeringens uppdrag att genom utvecklingsinsatser stödja och stimulera arbetet med entreprenörskap i skolan. Uppdraget ska slutredovisas hösten 2014. Inom ramen för Skolverkets uppdrag har det ingått att arrangera uppdrags-utbildningen dv. kompetensutvecklingsinsatser riktade framför allt till pedagoger. Utbildningen har arrangerats 2010, 2011, 2012 och 2013 totalt fyra kursomgångar. Kurserna har arrangerats av olika lärosäten där sammanlagt 10 lärosäten har varit involverade i arbete. Utöver detta har Skolverket även haft utvecklingsmedel till förfogande för skolor att ansöka kring egna kompetensutvecklingsinsatser eller skolutvecklingsprojekt med inriktning på entreprenöriellt lärande. Dessa medel har funnits tillgängliga under 2012, 2013 och 2014.

Entreprenöriellt lärande i Älvsbyns kommun

Älvsbyn är en kommun med drygt 8000 invånare belägen sju mil utanför Luleå i Norrbottens län. Älvsbyn har längre brottats med stor utflyttning och svikande arbetsmarknad. Inom kommunen finns sex grundskolor, ett gymnasium samt åtta förskolor uppdelade på två förskolområden.

Älvsbyns kommun har under en längre tid sett en nedåtgående trend vad gäller pojkars meritvärden samtidigt som fler rapporter talat om att flickor mår allt sämre under tonårsåren. Skolförvaltningen har definierat detta som ett jämställdhetsproblem och därifrån försökt identifiera lösningar. Samtidigt har det funnits ett intresse från Älvsbyns sida att fördjupa arbetet kring entreprenöriellt lärande. Genom närheten till Luleå och Mats Westerberg, professor i entreprenörskap och innovation vid Luleå tekniska högskola inleddes ett samarbete under hösten 2013. Samarbetet hade målet att via ett större fokus på entreprenöriellt lärande i undervisningen också adressera ojämställdheten

Mats Westerberg har tillsammans med sin kollega Karin Kiviimäki varit ansvarig för flera av de mer framgångsrika kompetensutvecklingsinsatserna i Skolverkets regi.

¹ <http://www.government.se/content/1/c6/12/69/09/22b6e680.pdf>

Insatsens i Älvsbyns kommun har delvis finansieras av Skolverket genom utvecklingsbidrag för entreprenöriellt lärande. De uppföljningar och utvärderingar som gjordes av Skolverkets kompetensinsatser visar på vikten av följande två aspekter:

* ”Inte utan min rektor” Det är viktigt att rektorn är aktiv och driver processen framåt, vilket ofta är svårt om inte rektorn har deltagit på någon kurs. Samtidigt som många uppfattat att tidigare kompetensutvecklingsinsatser i Skolverkets regi inte varit utformad för skolledare

* Behovet av att fler pedagoger från samma skola som deltar på kurserna, för att skapa grund för ett hållbart och långsiktigt arbete på skolorna

Insatsen i Älvsbyn har utformats efter dessa två lärdomar. Tillsammans med att hela kommunen omfattas av insatsen gör den tämligen unik.

Kompetensinsatsens upplägg

Kursen som Luleå universitet arrangerat i Älvsbyns kommun bygger på två parallella spår. Det ena spåret i kursen är anpassat till pedagoger och det andra till skolledare. I slutet av kursen möts samtliga i redovisningen av ett utvecklingsarbete. Själva kursen föregicks av en gemensam storföreläsning för hela kommunens pedagoger av Mats Westerberg på temat entreprenöriellt lärande.

Av Älvsbyns 259 pedagoger från förskola upp till gymnasium har 26 pedagoger deltagit på kursen. Till denna grupp fogas även alla sju rektorerna som tillsammans med skolchefen utgör kommunens ledningsgrupp. De två grupperna har haft en gemensam första och sista träff medan tillfällena som har varit däremellan har varit uppdelade. Under kursens gång har deltagarna uppdelade i grupper från varje skola fått genomföra ett utvecklingsprojekt som sedan vid sista tillfället presenterades för övriga kursdeltagare. Skolledargruppen har även de gjort ett gemensamt utvecklingsprojekt som presenterades vid sista gemensamma tillfället. Vid detta tillfälle diskuterades även ledningsgruppens förslag till fortsatt arbete kring entreprenöriellt lärande vilket pedagoggruppen också hade möjligheten att ge input och kommentera kring. Upplägget har haft mycket gemensamt med det upplägg som Luleå universitet har använt sig av under kompetensutvecklingsinsatserna inom Skolverkets regi, vilka också som tidigare noterats genomgående gett mycket höga utvärderingsbetyg.

Utvärderingsuppdraget

Emerga Consulting AB har utvärderat Skolverkets kompetensutvecklingsinsatser under två år och ansvarar för utvärderingen av kompetensutvecklingsinsatsen i entreprenöriellt lärande i Älvsbyns kommun från start. Givet företagets bakgrund och erfarenhet av ämnet öppnar detta upp nya möjligheter att på djupet kunna studera hur arbetet kring EL bedrivs i en hel kommun. Utvärderingen huvudsakligen en effektutvärderingen. Det skall poängteras att det finns en obalans i resultatinsamlingen i så mån att enkätundersökningen genomfördes vid två tillfällen såsom en nollmätning innan kursen startade i höstas och efter avslutad. Intervjustudien genomfördes bara vid ett tillfälle, efter avslutad kurs.

Vägledande i arbetet med utvärderingen har följande tre delar varit:

- bedöma hur deltagarna upplevt innehåll, utförande och nytta/användbarhet av insatsens olika delar.

- bedöma effekten av kursen för att stimulera utvecklingen av entreprenöriellt lärande i skolan.
- bedöma effekten av kursen på hur deltagarna tänker och agerar i förhållande till olika aspekter av entreprenöriellt förhållningssätt jämfört med de som inte har gått kursen.

Nedan beskrivs de metoder som använts för datainsamling mer detaljerat:

Enkät

En *enkät* sammanställdes med inspiration från finländsk förlaga som har använts XX. - Det som är utmärkande för denna enkät är att den framför allt fokuserar på attityden till entreprenöriellt lärande snarare än på att göra en effektmätning av insatsen. Den första enkäten genomfördes hösten 2013 som en slags nollmätning innan kompetensinsatsen startat. Enkäten skickades ut till alla pedagoger och skolledare i Älvsbyns kommun, sammanlagt 259 respondenter. Den andra enkäten skickades ut i juni 2014, efter insatsens avslutande och skickades i likhet med den första till alla pedagoger och skolledare i Älvsbyns kommun. I enkäten ställdes frågor med avseende på att undersöka; *Hur bedrivs undervisning, skapas nya inlärningsmöjligheter osv? Hur arbetar respondenterna med att stärka barnens kreativitet, initiativförmåga, samarbete och självkänsla? Hur ser respondenternas samarbete med och kännedom kring det omgivande samhället och arbetslivet? Hur bedrivs verksamhetsutveckling och utvärdering i förhållande till EL? Vilka hinder och förutsättningar kan respondenterna se för att arbeta med EL?*

Deltagande observationen har genomförts vid två tillfällen. Den deltagande observationen härstammar från etnografiska riktningar inom utvärderingar och innebär att representanter för utvärderingsgruppen närvarar vid utbildningstillfällena för att iaktta undervisning, övningar och interaktion. Det huvudsakliga syftet med den deltagande observationen är att det skapas en större förståelse för utvärderingsinsatsen i detta fall kompetensutvecklingen. Deltagande observation blir på samma gång både en datasamlingsmetod, om än i mycket begränsad omfattning och ett instrument för att kunna tolka data dvs. den förståelsen och de intryck som observationen ger bidrar till att analysen av data blir mer adekvat. Det första tillfället för observation skedde vid det första utbildningstillfället som också var gemensamt för båda spåren. Det andra tillfället skedde vid den sista utbildningsomgången då fokus var på ledningens presentation av sitt utvecklingsarbete.

En kvalitativ *intervjustudie* har genomförts med 28 deltagare. Inom ramen för de 28 intervjuerna ingår samtliga skolledare samt skolchefen. Anledningen till bortfallet på sex deltagare beror på att dessa antingen inte svarade på mail och telefonsamtal och därför kunde ingen intervju genomföras eller också har personen uttryckligen bett om att inte behöva delta på grund av tidsbrist eller personliga skäl. Intervjuerna har alla skett på telefon, spelats in och sedan transkriberats. Intervjuer har utgått ifrån en intervjuguide som har arbetas fram i samarbete med Mats Westerberg. Intervjuguiden består av tre delar, dels en bakgrundsdel som fokuserar på respondentens tidigare erfarenheter av att arbeta entreprenöriellt, en del som belyser respondentens uppfattning om kursen samt en sista del som fokuserar på kunskap och nytta med kursen. Intervjuguiden är med några mindre justeringar densamma för både pedagoger och skolledare. De delar där intervjuguiden skiljer sig är där den i relation till skolledare fokuserar på entreprenöriellt lärande som ett verktyg för skolutveckling.

I efterhand kan konstateras att det varit bra att ha gjort ett urval av respondenter för en djupare intervjustudie. I detta

Resultat genomgång

Nedan kommer resultaten från intervjustudien och enkätstudien att presenteras. Inte alla frågor kommer att redovisas utan främst de som har ett vikt för slutsatser och analyser. I resultaten från intervjustudien används också citat för att understryka och underbygga resonemang. Resultaten för intervjuerna med skolledarna presenteras inte separat däremot så indikeras efter varje citat om det är ett citat av en skolledare eller pedagog

Resultatpresentation: Kvalitativstudie

Bakgrund och urval

Av de 26 deltagande pedagogerna på kursen är 8 förskolelärare, fyra gymnasielärare och resterande arbetar inom grundskolan. De sex som avböjde intervju är huvudsakligen pedagoger inom grundskolan. Jämfört med andra kompetensutvecklingsinsatser som gjorts inom ramen för Skolverket är det en förhållandevis stor andel förskolelärare med i denna kompetensutvecklingsinsats. Det finns också en gedigen erfarenhet bland deltagarna på kursen där majoriteten har varit lärare i mer än 10 år. Däremot är det få av respondenterna som tidigare har varit med på någon kompetensutveckling i entreprenöriellt lärande. Det varierar också bland deltagande pedagoger om detta är en kurs som de själva har bett om att få delta i eller om det är ett direkt önskemål från deras närmaste skolledare. Möjligtvis en följd av detta är att det finns skillnader i antalet deltagare mellan enheter och skolor. Vissa enheter har haft upp till fyra deltagare medan andra enheter inte har haft något deltagande på kursen. Skillnader har också funnits vad gäller deltagande från olika arbetslag, där en av pedagogerna framför att det hade varit bättre om fler än hon deltagit från sitt arbetslag som det ingår åtta personer i istället deltog fyra personer från samma skola men alla från olika arbetslag. Vad gäller skolledarna har alla deltagit i kursen eftersom det har varit direkt krav. Däremot anställdes två av skolledarna under hösten vilket innebar att de inte har varit med på alla kurstillfällena.

Jag har fyra enheter totalt och jag undrade hur det skulle bli med de övriga. Men om jag säger så här, det har blivit så positivt på den här enheten att de är tre stycken för de driver det här tillsammans (Skolledare)

En fråga som ofta ställs för att kunna identifiera uppfattning och associationer för kursdeltagarna kring entreprenöriellt lärande och hur dessa eventuellt har förändrats givet kursen är: Vad innebär entreprenöriellt lärande för dig? Har din uppfattning förändrats efter kursen? På vilket sätt har den förändrats?

Vad gäller den egna definitionen av entreprenöriellt lärande anger de flesta ord och begrepp som; lita till eleven, fokus på kreativitet, initiativförmåga och delaktighet, eleverna själva får hitta svaren snarare än att pedagogen serverar svaren och eleverna ska uppmuntras till att våga prova.

Huruvida uppfattning och associationer har förändrats under kursen finns det egentligen tre inriktningar i svaren. Den första inriktningen anger att de redan har arbetat enligt ett entreprenöriellt förhållningssätt men kursen har bekräftat att det är på rätt väg och gett

mer ”kött på benen”. Sedan finns det en andra grupp respondenter som framhåller att kursen har inneburit att de insett att de har arbetat entreprenöriellt men utan att tidigare kunna sätta ord på det. En tredje inriktning menar att de har fått en förändrad bild av vad entreprenöriellt lärande är. Några framhåller att de tidigare främst har sett detta som entreprenörskap dvs. något som gymnasiet via ung företagsamhet sysslar med. Vad gäller gruppen skolledare kan konstateras att deras uppfattningar inte skiljer sig jämfört med pedagoger i resonemanget kring denna fråga.

Jag tycker inte att min uppfattning har förändrats vad gäller vår verksamhet i förskolan. Där har vi inte tidigare pratat så om barns förmågor men vi har heller inte begreppet entreprenöriellt lärande. Det är ett begrepp som vi inte har använt oss av. Vi har pratat i termer av att stärka barnen och att de ska ha en tilltro till sin förmåga (skolledare)

För mig har det inneburit att jag har lärt mig att se nya möjligheter. Jag har lärt mig att våga tänka utanför de ramar vi har haft tidigare, att ingenting är omöjligt. Kursen har förändrat det (pedagog)

Efter utbildningen tänker jag att EL finns i allt inte bara i vissa ämnen utan det ska finnas i alla kurser i skolan (pedagog)

För mig har kursen inte förändrat något, min uppfattning som jag hade tidigare har egentligen bara bekräftats (pedagog)

En fråga som ställdes till skolledarna var hur de ser på sin roll i arbetet med att implementera entreprenöriellt lärande på skolan. Detta som ett försök att identifiera den betydelse som tillskrivs skolledarna i processen kring EL.

De flesta skolledare talar om att det måste finnas ett samarbete och att det är deras ansvar att peka ut riktning och skapa förutsättningar för pedagogerna att kunna arbeta med EL, inte minst för att skapa legitimitet åt de lärare som är föregångare på området. Samtidigt betonar flera skolledare vikten av att få med alla pedagogerna på tåget där det inte är tillräckligt att skolledaren pekar med hela handen utan den insikten behöver komma till samtliga pedagoger via kollegor, kunskap och kompetensutveckling. En av skolledarna poängterar vikten av att inte enbart arbeta enligt EL vid vissa moment eller genom kursen bekräfta redan existerande kunskap utan att arbeta med ett EL perspektiv genom hela undervisningskedjan från planering till uppföljning.

Jag skulle säga att jag har tydligt ansvar att skapa förutsättningar för pedagogerna att förstå att det ingår i deras uppdrag att arbeta entreprenöriellt eller i vissa fall upptäcka att det är det man redan gör (skolledare)

Jag också ett ansvar i att hålla igång den här processen. Jag arbetar med det genom att ha fortlöpande kontakt med de grupper som har kunskap om entreprenöriellt lärande, genom att fråga dem hur det går, hur vi ska ta det framåt (skolledare)

I alla sådana här kurser efter då man ska sätta fokus på olika områden, jämställdhet eller EL så är det ju rätt så viktigt att jag står bakom sådana här processer (skolledare)

Övergripande om kursen

Den andra delen av den kvalitativa studien fokuserar mer på respondenternas uppfattning om kursen både generellt och om det finns specifika delar som de vill lyfta fram. Det bland annat via frågan, vilka förväntningar hade du på kursen? Uppfylldes dina förväntningar? På vilket sätt?

Det finns stor variation mellan respondenternas svar i fråga om förväntningar på kursen. Många anger att de inte hade några specifika förväntningar på kursen medan andra respondenter framhåller att deras förväntningar främst handlat om att få mer och djupare kunskap om EL i kombination med praktiska och konkreta övningar att använda i klassrummet.

Det förefaller finnas tendenser till att den blandande delatagarkadern betytt mer för förskolelärarna än för pedagogerna för de äldre årskurserna. Just att nå en samsyn kring EL mellan olika stadier är något som flera förskolelärare lyfter fram i kombination med att man fått vara en del i diskussioner kring lärande över skol- och årskursgränser. En annan respondent lyfter fram som positivt att det har varit fler i samma arbetslag som har deltagit.

Men sedan när jag började den här kursen så handlade den om så mycket mer än om EL. Den gav oss många andra verktyg som vi kan använda i arbetet med människor, exempelvis samtalsteknik. Det hade jag inte förväntat mig innan (pedagog).

Men jag hade nog förväntat mig mer konkreta tips och förslag på hur man kan aktivera eleverna. Och hur man ska tänka. Ännu mer praktiska tips (Pedagog)

Mina förväntningar uppfylldes till stor del. Jag hade en förhoppning också om att få veta mer om hur man kan skapa en situation för barn med speciella behov som behöver mycket struktur och så. Det kan jag tycka att jag saknade underlag om. Det fanns inte så mycket forskning om det heller. Det är en stor bit som jag inte fått kläm om än. Annars uppfylldes mina förväntningar (Pedagog).

Trots att långt ifrån alla respondenter gick in i kursen med några specifika förväntningar anger dock de flesta att förväntningarna har motsvarats eller överstigits.

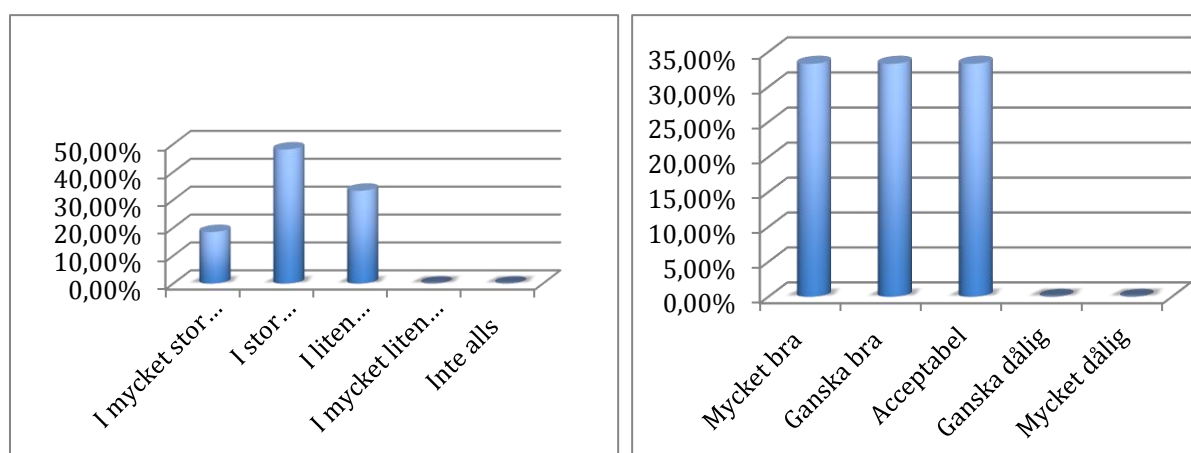
Följande fråga ställdes för att få ett mer övergripande svar på hur respondenterna har uppfattat kursen samt för att kunna identifiera eventuella moment som kursdeltagarna anser var speciellt användbara. Vad anser du om kursen i sin helhet? Finns det delar som du skulle vilja lyfta fram som har varit mer användbara än andra? Vilka då och på vilket sätt har de varit mer användbara?

Sammantaget kan konstateras att med få undantag omnämner de allra flesta respondenterna kursen i mycket positiva ordalag. Omdömen som återkommer bland respondenter är; jättebra, bra övningar, bra blandning mellan teori och praktik. Flera deltagare anger också att kursen inneburit en tankeställare i undervisningen. Detsamma gäller svårigheten att välja ut en del som mer användbar eftersom det är helheten som har gjort kursen bra anser många. De negativa omdömena som framhålls anger att kursen har tagit mycket tid och det är tid som man inte har fått kompensation för, vilket i sin tur har

inneburit att hen kanske inte kunnat vara så aktiv som önskat under kursens gång. Det framkom vid några tillfällen att det funnits otydligheter vid tidskompensationen av den poängmeriterade delen, vilken har varit valfri.

Generellt förefaller pedagogerna vara mer positiva till kursen än skolledarna. Möjliga förklaringar till det är att skolledarna inte avslutat kursen vid intervjutillfället samt att de praktiska problemen som flera skolledare tar upp har överskuggat innehållet. Det är också möjligt att skolledarna med mer erfarenhet av kompetensutvecklingsinsatser därmed har högre krav.

Nedan finns två diagram från den kvantitativa studien som också bekräftar den trend som framkommit i intervjuerna. Frågeställningarna nedan har varit, i vilket utsträckningen har kursen motsvarat dina förväntningar samt vilket helhetsomdöme skulle du vilja ge kursen².

² Vi är medvetna om problemet att blanda kvalitativa och kvantitativa resultat, vi anser dock att det är motiverat i denna form eftersom vi tydligt beskriver vad vi gör och det bidrar till att ge ytterligare legitimitet till den trend som framkommer i den kvalitativa studien.

Kursen har varit bra på så sätt att jag tänkte att entreprenöriellt lärande var något svårt, men kursledarna har fått oss att tänka att det inte är så, det är nästan något lätt, det gällde bara att tänka om lite grand. Att vi gick en hel grupp var en styrka för att kunna nå ut på arbetsplatsen (pedagog).

Ja alltså det jag kan känna lite grand är att jag hade velat ha fler träffar egentligen. Det blev lite långt mellan gångerna kände jag. Jag hade velat arbeta lite mer med teori, nu blev den delen för de som ville fortsätta efteråt. Det hade varit bra att ha det i början lite mer (pedagog).

Ja alltså...kursen i sig... nu blir det mycket att man kommer in på tiden som det har tagit. Hade jag varit frikopplad på något sätt då tror jag inte att det hade varit samma. Nu blev det mycket mer arbete i och med att jag gick kursen. Och då blir det att jag ser negativt på kursen pga det. Men det var trevligt när vi väl var där, att få utbyte av de andra och så (pedagog)

Det var nog bra att vi fick göra vårt utvecklingsarbete i verksamheten. Först fick vi mycket förståelse för vad EL var och hur vi kunde använda det och sedan fick vi gå ut i våra olika verksamheter och prova det. Vi fick då bekräftelse på att "jaha, jo så här kan vi göra (pedagog)

Förut kunde EL uppfattas som lite flummigt, men nu har jag fått en struktur och klara målkopplingar kan man säga. Det tycker jag har varit det bästa, det fick jag ut av kursen (Pedagog).

Ja, det är väl det här med att det är svårt att skapa två heldagar tillsammans med 8-9 rektorer. Det är formerna man behöver fundera över. Kursledarna behöver fundera där kring rektorernas möjlighet (Skolledare)

Vad gäller skolledarna anger flera mer praktiska aspekter som de anser inverkat negativt på helhetsintrycket från kursen. Det handlar främst om upptagna almanackor som har inneburit svårigheter att få till stånd träffar som planerat. Flera skolledare framhåller också i första hand vad kursen inneburit för pedagogerna snarare än ge omdömen i förhållande till sitt egna arbete.

En given följdfråga är om respondenterna kan peka på något som de skulle vilja förändra med upplägget eller innehållet i kursen i EL? Mot bakgrund att så många är så positiva till kursen som helhet är det få som har direkta förslag till förändringar. De specifika synpunkter som kom fram kan delas in i innehållsmässiga förslag och förslag som är med relaterade till arbetet och administrationen kring kurserna.

De innehållsmässiga förslag som framkommit kan sammanfattas i nedanstående punkter tre punkter:

- * Mer fokus på arbete med barn med särskilda behov
- * Ännu fler konkreta övningar och tips
- * Det skulle ha behövts en större helhetsatsning av kommunen när man ändå gjorde denna satsning. En halvdagsföreläsning är inte tillräckligt för de pedagoger som inte fick möjlighet att gå kursen. Det innebär också att det är svårare för de pedagoger som har gått kursen att föra fram sina idéer.

De administrativa invändningarna är främst centrerade kring för stor arbetsbelastning vad gäller de Högskolegrundande poäng samt behovet av att minimera undervisningstillfällen som sker via skype.

Två frågor i intervjuguiden fokuserade på det innehållsmässiga i kursen dels genom frågan vilka aspekter av EL som man uppfattat att kursen lade tyngdpunkt på och vilka delar som respondenterna uppfattade som mest användbara och som de har tagit med sig i vidare arbete.

Det kan konstateras att mot bakgrund av svaren är det svårt att urskilja någon del som har betonats. De allra flesta anger att kursen har innefattat det mesta. Svårigheten att lyfta fram en del beror med stor sannolikhet också på att de flesta inte gått någon tidigare kurs kring entreprenöriellt lärande och därför har svårt att identifiera områden som skulle kunna ha ingått. Däremot är respondenterna betydligt mer tydliga i svaret på frågan kring vad de har tagit med sig från kursen. Relativt få av respondenterna nämner att de tar med sig konkreta metoder och verktyg, desto fler framhåller att de tar med sig dels sättet att tala med varandra detta gäller både med kollegor och elever. I förhållande till elever nämner flera respondenter att de har gått från att ge färdiga svar till att ställa öppna frågor och låta eleverna själva komma fram till svaret. Därtill framhåller också flera respondenter inspiration och erfarenhetsutbyte som två aspekter från kursen att ta med sig. Det finns inga större skillnader jämfört med vad skolledarna framhåller i sina svar även om de senare har blicken främst riktad mot hela skolans utveckling och organisering snarare än det individuella mötet med eleven.

Att vi ska lära eleverna att tänka fritt. Fritt under kontroll, inte bara gå in och göra som du vill utan ge dem ordentliga riktlinjer och ramar. Att inte som lärare vara så snar att säga att det där går inte. I stället ställa motfrågor om hur de har tänkt (Pedagog)

Det viktigaste är väl att man lärt sig det här hur man inspirerar till kreativt tänkande och inte ger färdiga lösningar och det kan jag väl tänka att man har gjort utan istället att man väcker deras glädje och nyfikenhet (Pedagog)

Jag har fått lite av varje. Mycket inspiration. Jag har fått nya tankar och ideer om hur jag ska göra (Pedagog).

Jag tänker att skolledare väldigt sällan har tid att diskutera kunskapsfrågor, kunskapssyn med ledningen och vad man vill med skolan. Det kan jag tycka har varit berikande att vi har avsatt tid att prata om pedagogiska frågor i ledningsgruppen (Skolledare)

Det är egentligen den tredje delen i intervjuguiden dvs. den som belyser kunskap och nytta med kursen som är mest intressant för hållbarheten i framtida arbete med EL i Älvsbyns kommun. Frågan kring vilken betydelse som kursen har fått för det dagliga arbete måste anses som en av de mer grundläggande i intervjuguiden eftersom den avser att identifiera på vilket sätt som pedagoger och skolledare har eller planerar att använda den kunskap och medvetenhet i EL som genererats under kursen. I förhållande till pedagoger är frågan egentligen tvådelad, för det första om de har eller planerar att förändra något i undervisningen samt om kursen lett fram till att respondenterna identifierat behov av förändring i förhållande till en mer övergripande skolnivå? Vad gäller skolledarna är förändringen på skolnivå den enda relevanta nivån. I underfrågorna till huvudfrågan nämns exempel på förändringsområden; undervisning, din syn på elever, samarbetet med kollegor, samarbetet med samhället, utvärdering/uppföljning.

För det första kan konstateras att de respondenterna som säger att de inte har förändrat något anger som förklaring att de redan arbetar enligt EL och att kursen därigenom inte har haft så stor inverkan. För det andra handlar de flesta svaren om att synen på lärande och synen på att elevernas roll i lärandeprocess förändrats. Eleverna kan sägas gått från objekt för pedagogens envägskommunikation till ett självständigt subjekt som har stor inverkan och delaktighet på både planering, genomförande och uppföljning i lärandeprocessen. Dessutom anger flera att förändring har skett i det dagliga arbetet i så mån att man har börjat samarbeta mera och förändrat i samtalston i kollegiet.

Gällande uppföljning och utvärdering så har vi börjat göra så att vi frågar barnen om de mål vi bestämt oss att arbeta med utifrån läroplanen, då kan vi göra en koll hos barnen vad de kan om det och vad de vill lära sig. Sedan kan vi följa upp det och ta reda på vad vi har tagit reda på tillsammans (Pedagog).

Vi pratar inte om betyg utan jag pratar med dem om utveckling (Pedagog)

Vad gäller att ha identifierat behov av förändring i verksamheten innehåller svaren från respondenterna en del skillnader. Det finns en mindre grupp av respondenter som snarast fokuserat på svårigheterna med att genomföra förändringar på verksamhetsnivå på grund av huvudsakligen skolledningen och statisk syn på lärande bland kollegor. Den andra, betydligt större gruppen av respondenter har dock både identifierat behov samt i vissa fall också börjat själva eller tillsammans med rektor och övriga som deltagit i kursen lägga grunden för faktiska förändringar i verksamheten. De behov och förändringar som har identifierats är dels riktade till kollegor i form av att se till att alla får ta del av kompetensutveckling i EL dels mer specifika såsom arbeta mer ämnesövergripande. De behov som identifierats är också relaterade till syn på eleverna och lärandeprocessen, inte helt olik de svar som gett på frågan ovan men här inriktade på en mer skolövergripande nivå.

Nej inte riktigt behov av förändring, men vi har upptäckt områden som vi skulle vilja förändra som vi redan är bra på, men det skulle vara roligt om man kunde arbeta ännu mer ämnesövergripande till exempel (Pedagog).

Det har vår förskolechef gett oss förutsättningar för – att vi som grupp har kunnat fortsätta att arbeta med det här med de andra kollegorna. Det har en stark koppling till det utvecklingsarbetet som vi gjorde i kursen (Pedagog).

Vi hade påbörjat förändringsarbetet redan innan vi gick kursen med iom att vi gick den fick vi bättre fart på förändringsarbetet. Hade vi inte gått den här kursen hade vi inte kommit så här långt i förändringsarbetet. Förändringsarbetet har koppling till utvecklingsarbetet vi gjorde i utbildningen. Jag och kollegorna har sagt at vi ska använda oss av det arbetet här på skolan (Pedagog).

Vad gäller svaren från skolledarna kring huruvida ett förändringsarbete har påbörjats på skolnivå förekommer även där en viss spridning. Det finns de respondenter som anger att EL kursen har bidragit till att driva på redan existerande förändringsprocesser på skolan, andra skolledare menar att förändringsprocesser fortgår men att de inte är direkt

På några ställen, ja. Det kan handla om att man funderar över vilket material man erbjuder barnen när man har satt upp ett mål att arbeta mot. Då kan man fundera över "är det här ett material som stöttar barnen i att vara nyfikna och undersöka själva (Skolledare)?"

avhängiga kursen. Några respondenter förefaller vara mer koncentrerade på att inte tappa fart i arbetet mer direkt kring EL dvs. att avsätta tid för personalmötet osv.

Inom ramen för den intervjuguide som användes med skolledarna ställdes också frågan vad de ansåg vara viktigt för att kunna leda entreprenöriella processer på skolan och huruvida de hade fått med sig detta från kursen. De flesta svaren på den första delen av frågan kretsar kring att vara närvarande, delaktig och skapa förutsättningar för pedagogerna att arbeta entreprenöriellt. En av respondenterna exemplifierar att hens arbete i förhållande till pedagogerna delvis liknar arbetet mellan pedagogerna och eleverna dvs. att stimulera kreativitet, nyfikenhet och lust till lärande. Sedan är det respondenterna som framhåller tidsaspekten som viktigt dvs, det behövs tid att prata om lärande och förankra processen bland pedagogerna. Det är däremot få av skolledarna som direkt anger att de har fått med sig kunskap kring att leda entreprenöriella förändringsprocesser från kursen, flera svarar att kursen i så fall snarast att bekräftat att det sätt på vilket de arbetat tidigare är det korrekta. En av respondenterna anger att skolan står inför en stor förändringsprocess där arbetet kring EL är en av grundbultarna i processen. Fortfarande ger dock få skolledare indikationer på att de har fått med sig kunskap och verktyg från kursen att leda sådana processer.

En av parametrarna handlar om att jag hela tiden ställer frågor om hur de förhåller sig till detta och arbetar med olika saker. Det här var inget jag arbetade med på kursen själv. Så kursen i sig har inte förändrat min syn på min roll eller på pedagogernas roll, inte heller hur man kan arbeta med samverkan eller utvärdering. Det kvarstår ju. Jag har haft en hyfsad bild av det tidigare eftersom jag har arbetat med det tidigare, så jag vet inte om det har förändrats (Skolledare).

Jag måste skapa förutsättningar för de som arbetar i vår verksamhet att vara nyfikna, att ha lust med lärande, precis som det vi pratade om för barn. Där ser jag tydliga kopplingar. På samma sätt som personalen möter barnen måste jag möta personalen och skapa samma utrymme och lyssna på deras nyfikenhet och frågor och skapa former, mötesplatser, tvärgupper och en organisation för att vi ska kunna utveckla det här (Skolledare)

Jag har också börjat omorganisera hela skolan där jag och där jag har en ganska stor personalstyrka på 40 man ungefär. Jag har två gigantiska arbetslag som jag håller på att bryta isär som jag bryter ned till fyra arbetslag för att göra arbetet mer hanterbart. Sedan har jag fyra ledare som får gå utbildning. Det uppdrag som jag har försökt formulera till dem som ledare där har jag formulerat att de aktivt ska arbeta med entreprenöriellt lärande på alla sätt i undervisningen och i arbetslagen. Jag har även slängt ut att vi ska formulera en tydlig profilering för skolan som ska vara en röd tråd som går genom all vår verksamhet, som handlar om två dimensioner, det ena är EL och det andra är någon form av teknik och så här (Skolledare)...

Vad har du för förväntningar på din personal efter att de avslutat kursen i entreprenöriellt lärande? På denna fråga svarar övervägande del av skolledarna att de förväntar sig att pedagogerna sprider kunskapen vidare till sina kollegor samt att de fortsätter arbeta enligt de perspektiv som kursen gav. En av respondenterna framhåller särskilt att förväntningen är att kursen får konsekvenser för synen på lärandet och inte enbart stannar vid något mätbart som därmed också lätt kan redovisas och bockas av. En annan av respondenterna säger att förväntningarna redan vida överträffats vad gäller vad pedagogerna förväntas åstadkomma.

En viktig del av kursens syfte har just varit att sprida kunskapen vidare till kollegor därför ställdes frågan, har du fått möjlighet att sprida kunskapen från kursen i EL på er skola och på vilket sätt? Utan undantag kan konstateras att alla pedagogrespondenterna har eller kommer att sprida informationen från kunskapen vidare på sina respektive arbetsplatser. I och med att intervjuerna genomfördes under ett tidsspänn av tre veckor kan detta innebära att vissa redan genomfört spridningsinsatser medan andra deltagare fortfarande befann sig på planeringsstadiet. Formen för att sprida kunskapen vidare varierar. En del respondenter anger att de organiserat informationsdagar eller halvdagar där deltagarna på kursen har gått igenom EL blandat med olika praktiska moment som man har tagit med sig från kursen medan andra redovisat utvecklingsarbetet och på så sätt utgått från detta i arbetet med att sprida kunskapen vidare till kollegor. Andra deltagare har gjort detta under mer informella sammankomster, en skola har arrangerat flera cafékvällar då deltagarna har presenterat och diskuterat EL. Det finns de deltagare som arrangerat hela inspirationsdagar. Det skiljer sig mellan deltagare och skolor om informationen har spridits till de närmaste kollegorna i arbetslaget och på enheten eller om det har varit ett större tillfälle där hela verksamheten som varit närvarande. Ett mindre antal respondenter poängterade att det ibland funnits svårigheter med spridningsarbetet eftersom skolledarna legat i ofas med sin kurs.

En fråga avsåg att identifiera om kursen bidragit till ett ökat samarbete mellan pedagoger från olika skolor i och med att hela kommunen deltog. Det är med ett undantag inget som respondenterna ansåg. Inte på grund av ovilja utan snarare att det varit svårt att få till stånd på grund av tid och andra praktiska aspekter. De som formerat ett samarbete kring var mellan deltagare från en förskola och gymnasielärare.

Givet de slutsatser som dragits vid tidigare utbildningsinsatser kring vikten av en närvarande skolledare ställdes frågan hur pedagogerna upplevt stöttningen från skolledare i fråga om arbetet med EL och om det skett någon förändring i samband med kursen.

Flertalet av respondenterna säger att stöttningen har varit bra, några menar att det har varit mycket bra med intresserade och engagerade skolledare som också har velat införa ett mer entreprenöriellt förhållningssätt. De negativa kommentarer som framkommer i intervjuerna härrör framför allt till att otydlighet ifråga om tidsersättningen för fortsättningskursen dvs. den högskolepoängsgrundande. Även andra kommentarer av mer negativ klang härrör från bristande förutsättningarna i fråga om tid.

Frågan kring utmaningar är en fråga som ofta återkommer inom ramen för arbetet med skolutveckling. I detta fall ställdes frågan, vilka är de största utmaningarna för att arbeta mer entreprenöriellt på skolan. Svaren från respondenterna kan sammanfattas i följande punkter:

- Ökad kompetens och förståelse hos kollegor
- Minde administration och mer tid för pedagogiskt arbete
- Förutsättningar i form av tid avsatt från ledningen att driva processerna
- Tydlighet från skolledningen att EL arbetet är prioriterat

Till detta har skolledarna i sina svar uttryckt vikten av att arbeta långsiktigt dvs. att hålla fast vid ett spår när skolan idag överöses med olika områden och inriktningar som man ska arbeta med. Därtill framför en skolledare utmaningarna att hitta de rätta formerna och organisationen för fortsättningen av arbetet.

De flesta svarar att det inte just nu behövs mer kompetensutveckling i EL, men att det vore bra om det skedde kontinuerlig vidareutbildning och inte minst att säkerställa att fler får möjlighet att gå kompetensutvecklingsinsatser.

Resultatredovisning kvantitativ studie

Detta är en uppföljning till den enkätstudie som genomfördes hösten 2013³. Höstens enkät skickades ut till samtliga pedagoger inom Älvsbyns kommun 259 respondenter och besvarades av 100 personer vilket renderade en svarsfrekvens på 38%. Enkäten som gjordes våren 2014 skickades ut till 261 respondenter och var öppen för besvarande mellan 8 och 23 juni. Fyra påminnelser gick ut samt ett personligt mail till deltagarna på kursen och ett allmänt mail till alla respondenter. Vårens enkät renderade en svarsfrekvens på 39% vilket är i nästan exakt paritet med den första enkätundersökningen. Det är svårt att svara på varför inte fler svarade på enkäterna. Två förklaringar återfinns med största sannolikhet i att det är en förhållandevis omfattande enkät som tar tid att besvara och det är tid som många pedagoger inte anser sig ha. Vidare uppfattas det förmodligen som mindre relevant att svara på en enkät om man inte har deltagit på kompetensutvecklingsinsatsen. Det bekräftas glädjande nog av att svarsfrekvensen bland kursdeltagarna är mycket hög.

	Svarsfrekvens kursdeltagare	Svarsfrekvens icke kursdeltagare	Sammanlagd Svarsfrekvens
Enkät 1 ht 2013	100%	27%	38%
Enkät 2 vt 2014	79%	33%	39%

De två enkäterna är till sitt upplägg mycket lika varandra annars skulle själva ambitionen med en före och efter mätning gå förlorad. Det som skiljer vårens enkät från höstens är dels några mindre administrativa förändringar och dels att det i vårens enkät finns några frågor som enbart riktar sig till de som har deltagit i kursen. Dessa frågor är främst ett komplement till de genomförda intervjuerna. En svaghet med enkätundersökningen är att det inte går att analysera utifrån om det är samma personer som har svarat på både höstens och vårens enkäter. En nollmätning förutsätter ju egentligen att det är samma personer som sedan följs upp. Det innebär med andra ord att vi inte kan tala om förändringar på individnivå utan kan endast ge en viss fingervisning kring tendenser. Enkäterna kommer heller inte att lyfta fram svaren från skolledarna eftersom gruppen är alltför liten för att kunna ge några statistiskt bra svar. Hypoteserna som är vägledande i resultatredovisningen är att kursen ska ha haft en viss inverkan:

a) på hur kursdeltagarna uppfattar, tänker och agerar i relation till entreprenöriellt lärande både i förhållande till de som inte gick kursen och i förhållande till höstens mätning innan kursen startade

b) på de som inte har gått kursen jämfört med hur denna grupp svarande på höstens enkät

---

³ En sammanfattning av den enkätundersökningen är inlämnad till uppdragsgivarna och finns bilagd till denna rapport.

Vad gäller jämförelsen mellan de som gick kursen och de som inte gick kursen kan konstateras att det procentuellt var betydligt fler förskolelärare som svarande på enkäten från kursen än bland de respondenter som inte gick kursen. Det omvända förhållande, om än inte lika tydligt gäller för respondenter från gymnasiet där det var relativt få under kursen och ännu färre från kursen som svarade på enkäten men där fler gymnasielärare som inte gått kursen som svarade. Detta har betydelse för svar på t.ex. frågor kring undervisningsmetoder och arbetssätt. I resultatredovisningen nedan kommer fokus att ligga på de frågor där ett tydligt mönster kan urskiljas givet de antaganden som presenterats ovan. Därutöver lyfts vissa resultat som är intressanta ur andra perspektiv i analysen av entreprenöriellt lärande.

Förförståelse och förkunskap om entreprenöriellt lärande

Det framgår med avstamp i höstens enkät att de som anger att de inte ska gå kursen generellt kan anses ha mer kunskap och förförståelse kring entreprenöriellt lärande jämfört med de som kommer att delta i kursen. Detta är slutsatsen efter svaren på frågan i vilken utsträckning följande faktorer; kompetensutvecklingsinsats inom EL, läroplanen, andra skolutvecklingsinsatser, egna studier, samtal med kollegor, kontakt med närsamhället givit respondenterna kompetens kring entreprenöriellt lärande. De kommande deltagarna på kursen anger lägre omdömen i fyra av de sex faktorerna (kompetensutvecklingsinsatser, läroplanen, andra skolutvecklingsinsatser och kollegor som spridit information). Medan de ger högre omdömen vad gäller egna studier. Det är slutsatsen efter att ha slagit samman svaren för alternativen i mycket stor utsträckning och stor utsträckning. Den faktor som gav störst differens mellan kommande kursdeltagare och inte är frågan kring kollegor som spridit information. Tabellen nedan visar höstens mätning.

	Deltagit i kursen	
	Ja	Nej
Kollegor som har spridit information	Antal svar	Antal svar
I mycket stor utsträckning	2 (6,7%)	3 (4,3%)
I stor utsträckning	3 (10,0%)	17 (24,3%)
Måttilligt	9 (30,0%)	22 (31,4%)
I liten utsträckning	10 (33,3%)	16 (22,9%)
Inte alls	6 (20,0%)	12 (17,1%)
Summa	30 (100,0%)	70 (100,0%)

I vårens enkät kan konstateras att det har skett en signifikant ökning bland kursdeltagarna i omdömena vad gäller olika faktorer som bidragit till kunskap om entreprenöriellt lärande, vilket inte är speciellt förvånande. Det är vidare intressant att ökning i gruppen som har gått kursen också återfinns i fråga om läroplanen där anger 27% i höstens enkät att den i mycket stor eller stor utsträckning har bidragit till kunskap, i vårens undersökning ligger motsvarande siffra på 54%. Det gäller även andra kompetensutvecklingsinsatser kopplade till entreprenöriellt lärande. Omdömen för faktorerna; egna studier och samverkan med närsamhället har också stigit i förhållande till gruppen som deltagit på kursen. Viktigt är dock att siffran som indikerar om kollegor som spridit information har stigit från 29 % som anger i stor eller mycket stor utsträckning till 55% bland de som inte gått kursen. Det ger en mer oberoende fingervisning om att det har skett en informationsöverföring och spridning som med största sannolikhet kan sättas i samband med kompetensutvecklingsinsatsen. Kopplat till denna utveckling är också att det att det skett en procentuellt sätt stor utveckling, från

20% som anger att i mycket stor eller står utsträckning till 38% i vårens mätning vad gäller kompetensutveckling kopplade till entreprenöriellt lärande bland de respondenter som inte gått kursen. Det skulle kunna innebära att de även ser spridningstillfällen som faktiska kompetensutvecklingsinsatser. Tabellen nedan är från vårens mätning

	Ja	Nej
Kollegor som har spridit information	Antal svar	Antal svar
I mycket stor utsträckning	1 (3,6%)	15 (20,5%)
I stor utsträckning	11 (39,3%)	25 (34,2%)
Måttligt	8 (28,6%)	24 (32,9%)
I liten utsträckning	6 (21,4%)	8 (11,0%)
Inte alls	2 (7,1%)	1 (1,4%)
Summa	28 (100,0%)	73 (100,0%)

Frågebatteriet: Undervisningsätt och metoder

En frågesektion i enkäten handlade om undervisningsätt och metoder och där respondenterna uppmanades uppskatta hur ofta de använt vissa metoder och arbetssätt i sitt arbete med eleverna dvs. projektarbete/lära sig genom att prova/problembaserat lärande/grupparbete/portfolio/rollspel/simulering av praktiska situationer/debatter. Av de metoder som respondenterna uppmanades att uppskatta frekvensen av är det tydligt att lära sig genom att prova, problembaserat lärande och grupparbeten är de tre komponenter som respondenterna oftast använder. I dessa tre ligger de som inte kommer att gå kursen högre än de som kommer att göra det dvs. de som inte kommer att gå kursen anger i större utsträckning att de använder sig av dessa metoder och undervisningsätt. Skillnaden ligger mellan 8-10 procentenheter. Skillnaden mellan kursdeltagare och icke kursdeltagare är störst vad gäller metoden simulering av praktiska situationer enligt diagram nedan

	Deltagit i kursen	
	Ja	Nej
simulering av praktiska situationer	Antal svar	Antal svar
dagligen	4 (14,8%)	12 (17,1%)
varje vecka	2 (7,4%)	12 (17,1%)
varje månad	10 (37,0%)	18 (25,7%)
sällan	7 (25,9%)	22 (31,4%)
aldrig	4 (14,8%)	6 (8,6%)
Summa	27 (100,0%)	70 (100,0%)

Vad gäller samma frågeställningar i förhållande till vårens enkät kan konstateras att den största ökningen vad gäller de deltagarna på kursen återfinns ifråga om arbete med problembaserat lärande. Där är ökningen från 48% till 69% som svarar dagligen eller varje vecka. Ytterligare tydliga ökning i gruppen som deltog i kursen kan fixeras vad gäller projektarbete, lära sig genom att prova, simulering av praktiska situationer och debatter enligt följande mönster:

Metod	Förändring i % inom grupp som deltog i kurs
Projektarbete	+7%
Lära sig genom att prova	+5%
Simulering av praktiska situationer	+13%
Debatter	+15%

Något oväntat kan konstateras att andelen som anger dagligen eller varje vecka i förhållande till grupparbete har minskat med 11% från höstens mätning bland gruppen som deltog på kursen.

Vad gäller den gruppen som inte gått kursen och som återigen ska poängteras inte per definition är densamma som svarande på enkäten i höstas kan konstateras att i de flesta aspekter ligger 2-3% högre jämfört med den förra mätning. Största förändringen gäller antalet som anger att de dagligen eller varje vecka använder sig av debatter som arbetssätt. I höstas vad andelen 22% jämfört med 32% i den sista mätningen.

Frågebatteriet: Sätt att bedriva undervisning och skapa inlärningsmiljöer

En viktig aspekt av att arbeta enligt ett entreprenöriellt förhållningssätt sättet att planera och bedriva undervisningen samt skapa inlärningsmiljöer. I en frågesektion fick respondenterna ta ställning till hur ofta de gjort följande:

- ändrat arbetsupplägget när det verkat lämpligt
- skapat situationer där elever tränas i att hantera osäkerhet
- provat nya arbetssätt
- agerat både pedagog och handledare beroende på situation
- utnyttjat annorlunda och kreativa inlärningsmiljöer
- planerat arbetsupplägg tillsammans med eleverna
- integrerat ett entreprenöriellt förhållningssätt i planering av arbetet
- använt ett entreprenöriellt förhållningssätt som pedagogiskt verktyg
- använt datorer tillsammans med eleverna
- använt material som eleverna själva producerat
- använt medbedömning
- använt formativ bedömning

De tre moment som används mest frekvent av respondenterna både kursdeltagare och icke kursdeltagare inkluderat i höstens mätning är; agerat både som pedagog och handledare, ändra arbetsupplägg när det verkat lämpligt samt skapat situationer där barn tränas i att hantera osäkerhet. Det moment som å andra sidan används minst frekvent är medbedömning. I likhet med vad som har fixerats vid några tidigare frågor förefaller de som inte planerar att gå kursen använda sig av dessa moment mer frekvent än de som planerar att gå kursen. Det gäller 10 av de 12 definierade momenten. Det enda momentet där de som planerar att gå kursen anger en högre frekvens är skapat situationer där elever tränas i att hantera osäkerhet. Störst diskrepans är det vad gäller följande moment; använt datorer tillsammans med eleverna, ändrat arbetsupplägget när det verkat lämpligt samt planerat arbetsupplägg tillsammans med barnen. En tänkbar förklaring till det senare kan vara att det jämförelsevis stora antal gymnasielärare som har svarat på enkäten men som inte ska gå kursen. Det skulle i så fall kunna indikera att det är traditionellt vanligare att göra detta på gymnasiet än i de tidigare åldrarna. Intressant är frågan om respondenterna integrerar ett entreprenöriellt förhållningssätt i planering svarar 26% av de som kommer att gå kursen dagligen eller varje vecka jämfört med 35 % för de som inte kommer att gå på kursen. Ungefär samma styrkeförhållande råder på frågan om entreprenöriellt lärande som ett pedagogiskt verktyg.

	Deltagit i kursen	
	Ja	Nej
integrerat ett entreprenöriellt förhållningssätt i planering av arbetet	Antal svar	Antal svar

dagligen	1 (3,7%)	9 (12,9%)
varje vecka	6 (22,2%)	16 (22,9%)
varje månad	7 (25,9%)	15 (21,4%)
sällan	9 (33,3%)	16 (22,9%)
aldrig	1 (3,7%)	5 (7,1%)
kan ej svara på frågan	3 (11,1%)	9 (12,9%)
Summa	27 (100,0%)	70 (100,0%)

	Deltagit i kursen	
	Ja	Nej
	Antal svar	Antal svar
använt ett entreprenöriellt förhållningssätt som pedagogiskt verktyg		
dagligen	1 (3,7%)	11 (15,9%)
varje vecka	7 (25,9%)	16 (23,2%)
varje månad	6 (22,2%)	14 (20,3%)
sällan	9 (33,3%)	13 (18,8%)
aldrig	1 (3,7%)	4 (5,8%)
kan ej svara på frågan	3 (11,1%)	11 (15,9%)
Summa	27 (100,0%)	69 (100,0%)

I förhållande till vårens mätning kan konstateras med några få undantag att gruppen som har deltagit på kursen har stigande svarsfrekvens i fråga om flertalet moment kopplande till att undervisning och inlärningsmiljöer. De tre största skillnaderna mellan gruppens svar i höstas och i vårens enkät återfinns i förhållande till momenten; använt ett entreprenöriellt förhållningssätt som pedagogiskt verktyg där ökningen är 27 procent vad gäller de som anger att de gör detta dagligen eller varje vecka. Vidare vad gäller momentet planerat arbetsupplägg tillsammans med barnen/eleverna där har det skett en ökning från 18 % i höstens mätning till 43% i vårens mätning samt slutligen ökningen som fixerats till 24% i förhållande till integrerat ett entreprenöriellt förhållningssätt i planering av arbetet som anger att detta sker dagligen eller varje vecka.

	Har du deltagit på kursen entreprenöriellt lärande	
	Ja	Nej
	Antal svar	Antal svar
integrerat ett entreprenöriellt förhållningssätt i planering av arbetet		
dagligen	2 (8,7%)	9 (12,3%)
varje vecka	9 (39,1%)	19 (26,0%)
varje månad	9 (39,1%)	24 (32,9%)
sällan	2 (8,7%)	15 (20,5%)
aldrig	1 (4,3%)	3 (4,1%)
kan ej svara på frågan	0 (0,0%)	3 (4,1%)
Summa	23 (100,0%)	73 (100,0%)

	Har du deltagit på kursen entreprenöriellt lärande	
	Ja	Nej
	Antal svar	Antal svar
använt ett entreprenöriellt förhållningssätt som pedagogiskt verktyg		
dagligen	5 (21,7%)	18 (24,7%)
varje vecka	8 (34,8%)	15 (20,5%)

varje månad	6 (26,1%)	23 (31,5%)
sällan	4 (17,4%)	11 (15,1%)
aldrig	0 (0,0%)	3 (4,1%)
kan ej svara på frågan	0 (0,0%)	3 (4,1%)
Summa	23 (100,0%)	73 (100,0%)

I fråga om gruppen som inte gick kursen är svaren mycket mer tvetydiga med en blandning av relativt små ökning och minskning jämfört med svaren på höstens enkät, alla förändringar befinner sig inom spannet 2-9% vilket måste ses som förhållandevis marginella givet att det inte är en större respondentspool. Det kan mycket väl vara en spegling av att det inte är samma personer som svarade på höstens och vårens enkät. Noteras kan att det har skett en viss om än marginell ökning vad gäller momenten som explicit relaterar till entreprenöriellt förhållningssätt.

Frågebatteriet: Stärka elevers förmågor till kreativitet mm

På frågorna som relaterar till hur respondenterna arbetar för att stärka elevers förmågor som kreativitet, initiativförmåga, samarbete och självkänsla fick återigen respondenterna ta ställning till med vilken frekvens de stöttat barnen i att ta självständiga beslut/lyft fram olika entreprenöriella förmågor hos eleverna/ stöttat eleverna i att ta ansvar för sitt agerande/ uppmuntrat eleverna att söka olika lösningar på ett problem/ uppmuntrat eleverna att våga prova nya idéer/ uppmuntrat eleverna att våga misslyckas och lära av sina misstag/ pratat med eleverna om deras framtidsplaner/ pratat med eleverna om deras drömmar/ uppmuntrat eleverna att dela med sig av sin kunskap.

Även i anslutning till detta frågebatteri anger de som inte kommer att gå kursen ca 4-13 procent högre frekvens i sina omdömen förutom vad gäller svaren på frågorna kring om man pratat med eleverna om deras framtidsplaner respektive drömmar, där är skillnad mellan de som kommer att gå kursen jämfört med de som inte kommer att göra det 24%. Det är också de moment som respondenterna sammantaget använder med minst frekvens. I anslutningen till den identifierade diskrepansen kan det dock finnas fog för att återvända till förklaringen som tidigare givits att diskrepansen delvis beror på att det är fler förskolelärare som planerar att gå kursen medan det är fler gymnasielärare som svarat på enkäten. I övrigt kan det vara intressant att mer detaljerat uppmärksamma följande

	Deltagit i kursen	
	Ja	Nej
lyft fram olika entreprenöriella förmågor och färdigheter hos barn/elever	Antal svar	Antal svar
dagligen	7 (25,9%)	23 (32,9%)
varje vecka	11 (40,7%)	29 (41,4%)
varje månad	5 (18,5%)	12 (17,1%)
sällan	4 (14,8%)	4 (5,7%)
aldrig	0 (0,0%)	2 (2,9%)
Summa	27 (100,0%)	70 (100,0%)

Som ovan konstaterats i höstens mätning placerade sig de som inte skulle gå kursen genomgående högre i sina svar dvs. de angav i högre grad att de dagligen eller varje vecka arbetade med moment relaterade till att stärka elevers förmågor som kreativitet, initiativförmåga etc. Efter genomförd kurs kan konstateras att de som har gått kursen har

genomgående och utan undantag ökat andelen som svarar dagligen eller varje vecka på frågorna, däremot är skillnaden i ökning mycket varierande, från 30 procent till 2 procent. De moment som uppvisar den största ökningen bland gruppen som har deltagit på kursen är, för det första momentet pratat om innebörden av framgång och misslyckande, för det andra momentet som rör lyfta fram olika entreprenöriella förmågor och färdigheter hos eleverna samt för det tredje momentet som härrör till; uppmuntrat eleverna att söka olika lösningar på ett problem.

Vad gäller de som inte har gått kursen kan snarast ett omvänt mönster identifieras dvs. de svarar snarare att de i lägre grad arbetar med detta jämfört med höstens enkät. Återigen är dock minskningen mycket marginell och finns inom spannet 1-10% vilket gör att det är svårt att fixera någon trend förutom att det inte verkar som om de positiva tendenser som är tydliga bland de som gått kursen inte når den gruppen som inte har gått kursen. Vad gäller den frågan där entreprenöriella förmågor uttryckligen nämns och som torde ligga närmast till hands att identifiera en ökning ligger de som inte gick kursen precis lika både i höstens och i vårens enkät dvs. 74% gör detta dagligen eller varje vecka.

Frågebatteriet: verksamhetsutveckling och utvärdering i förhållande till entreprenöriellt lärande

Det är svårt att hitta ett egentligt mönster i svaren på denna fråga, det gäller både höstens och vårens enkät. Det finns några delar som är mer intressanta dvs. momenten som syftar till att direkt benämna entreprenöriellt lärande t.ex. bedöm hur ofta du själv arbetar för att ett entreprenöriellt förhållningssätt ska genomsyra hela verksamheten samt tillsammans med kollegor tar fram handlingsplaner för att bedriva entreprenöriellt lärande i hela verksamheten och slutligen bedöm hur ofta du utvärderar integrering av ett entreprenöriellt förhållningssätt i arbetet. All tre momenten har ökat i vårens enkät bland gruppen som deltog på kursen, ökningen är mellan 10-16 procentenheter. Bland de som inte deltog på kursen, är resultaten mer varierande, den gruppen har gått fram i lika hög grad vad gäller momentet att ett EL förhållningssätt ska genomsyra verksamheten medan gruppen snarare har negativ utveckling i förhållande till de övriga två frågeställningarna.

Frågebatteriet: Utmaningar att arbeta entreprenöriellt

Där det inte finns någon egentlig skillnad mellan de deltagande på kursen och de som inte kommer att göra det är frågor som relaterar till utmaningar och hinder i förhållande till entreprenöriellt lärande. Sammantaget identifierar respondenterna de främsta utmaningarna till följande tre, tidsbrist, bristande kunskap om entreprenöriellt lärande samt bristande verktyg att jobba med entreprenöriellt lärande. Jämfört med vårens enkät kan konstateras att den största utmaningen, gemensam för båda grupperna är återigen tidsbristen. Däremot kan konstateras att utmaningen bristande kunskap om entreprenöriellt lärande har sjunkit markant både vad den gruppen som deltog på kursen men glädjande nog även gruppen som inte deltog på kursen. Vad gäller kursdeltagarna har frekvensen av denna utmaning minskat från 47 till 18 procent vad gäller de som anger att detta är ett hinder hela tiden eller ganska ofta. Siffran för gruppen som inte gick kursen är från 46 procent till 22 procent. Vad gäller utmaningen bristande verktyg för att arbeta med entreprenöriellt lärande kan konstateras att där har siffran sjunkit från 57 till 32 procent för kursdeltagarna och från 47 till 32 för icke kursdeltagare.

Analys

Analysen kommer att guidas av följande tre frågeställningar, som presenterades i det inledande kapitlet dvs.

1. bedöma hur deltagarna upplevt innehåll, utförande och nytta/användbarhet av insatsens olika delar.
2. bedöma effekten av kursen för att stimulera utvecklingen av entreprenöriellt lärande i skolan
3. bedöma effekten av kursen på hur deltagarna tänker och agerar i förhållande till olika aspekter av entreprenöriellt förhållningssätt jämfört med de som inte har gått kursen.

Det ska poängteras att utförandet inte har mätts i samma utsträckning som i tidigare utvärderingar av kompetensutvecklingsinsatser utan det antas dels ingå i den mer övergripande frågeställningen samt ges möjlighet att utveckla inom ramen för intervjuguiden. Med detta sagt kan konstateras att de allra flesta deltagarna på kursen anser sig nöjda med innehåll och utförande 67% anger att kursen till mycket stor eller stor del motsvarade förväntningarna samt 2/3 av respondenterna omdömet bra eller ganska bra på frågan om helhetsomdömet på kursen. Mot bakgrund av svaren i intervjuerna som är överväldigande positiva är det nästan förvånande att inte fler har valt ett högre omdöme i den kvantitativa enkäten. Inom ramen för de intervjustudien var det också få som kunde artikulera vad man istället önskat inom ramen för kursen vilket till viss del säkert härrör av att man inte riktigt vet vad som skulle kunna ingå i en kurs om entreprenöriellt lärande. Däremot kan konstateras att skolledarna under intervjuerna ger uttryck för något mindre beröm av kursen, detta kan dels bero på att intervjuerna gjordes innan kursen var avslutad, fler skolledare kom sent in i kursen på grund av nyanställningarna och hade därmed inte varit med under inledande diskussioner och dels kan det vara så att skolledarna har mer erfarenhet av kompetens-utvecklingsinsatser och därmed ställer högre krav. Det är intressant att notera att kursdeltagarna snarare än att prata om praktiska verktyg och övningar som de fått med sig snarare fokuserar på medvetenhet, attityder och förhållningssätt i undervisningssituationer. Några deltagare påtalar också detta som en brist inom ramen för intervjustudien. På sikt kan dock ett större fokus på synen på undervisningen innebära en större hållbarhet i insatsen jämfört med att deltagarna får med sig ett antal praktiska verktyg men utan att egentligen ha förstått behovet av att förändra kontexten i vilken verktygen ska implementeras.

Slutsats: De flesta kursdeltagarna förefaller tillfredsställda med innehåll och utförande och nytta där tyngdpunkten snarare uppfattas ha varit på lärandeprocesser än konkreta verktyg.

Rekommendation: I framtida utformning av kurser kring entreprenöriellt lärande bör ännu större fokus placeras på just synen på undervisnings och lärandeprocesser snarare än att dela ut verktyg. Detta skulle än mer än mer stärka hållbarheten i det entreprenöriella lärandet.

Flertalet av respondenterna förefaller också tänkt vidare kring hur kursen kan och ska påverka undervisningen dvs, det framkommer både i intervjustudien och bekräftas av enkätsvaren.

Mot bakgrund av tidigare insatser har följande, redan presenterade lärdomar dragits dvs. vikten av att rektorerna är med, har insikt i processen kring en integrering av

entreprenöriellt lärande samt att det är fler än en deltagare från varje skola. Inom ramen för satsningen i Älvsbyn genomfördes detta. De direkta möjligheterna som finns till uppföljning av dessa två parametrar är för det första via hur pedagogerna uppfattar stödet från skolledning och för det andra ifråga om vidare arbete med integrering av entreprenöriellt lärande. Resultatet av enkätundersökningen visar att det dels skett en god spridning bland kollegor och frågan om stöd från ledningen indikerar att den uppfattas som förhållandevis god. Indirekt bör också det goda arbetet med spridning ses som en indikation på att ledningen prioriterar entreprenöriellt lärande eftersom spridningsinsatser i allmänhet kräver att ledningen skapar de rätta förutsättningar. Vad gäller behovet av att vara fler från varje skola kan konstateras i ljuset av denna undersökning att det inte är per definition samma skola som är det mest effektiva utan ibland förefaller det krävas att det är fler från samma arbetslag eller enhet för att pedagogerna ska uppfatta att det skillnad. Sedan förefaller det som vad som uppfattas som administrativa hinder lätt kan skymma sikten för vad som är det faktiska arbetet. Förmodligen ska det ses som ett utslag av den pressade situation som både pedagoger och skolledare befinner sig i.

De flesta skolledarna har också en vidare plan för arbetet kring entreprenöriellt lärande. Sedan förekommer det skillnader kring hur denna tar sig uttryck, vissa skolledare anger att skolan står inför en stor förändringsprocess där integreringen av entreprenöriellt lärande utgör fundamentet i den förändringsprocessen. Andra skolledare uppfattas inte tillskriva entreprenöriellt lärande samma tyngd utan ser det snarare som en av flera komponenter i förändringsarbetet. Poängteras ska dock att skolledarna inte anser att kursen gav kunskap kring att driva entreprenöriella förändringsprocesser, en av anledningarna kan vara att en separat kursinriktning för skolledare är relativt ny företeelse där innehållet ännu inte är inarbetat.

Slutsats: Rektorerers medverkan på kursen har effekt. Det framför allt för att skapa förutsättningar och möjligheter för pedagogerna att sprida och driva arbetet vidare. Däremot kan kursinnehållet för skolledare utvecklas inte minst vad det gäller att driva förändringsprocesser vilket detta de facto är.

Rekommendation: Fortsätt utveckla kursspåret som riktar sig till skolledare. Det gäller inte minst att lägga större tyngd kring att faktiskt driva förändringsprocesser framåt i skolmiljö. Kursen bör innehålla tydligare kopplingar mellan förändringsarbete och det entreprenöriella lärande samt hur ett sådant arbete kan genomföras.

Det huvudsakliga syftet med enkäten var dels att jämföra hur gruppen som deltog i kursen utvecklades i fråga om attityder till entreprenöriellt förhållningssätt och dels att undersöka eventuella förändringar inom den gruppen som inte gick kursen mellan de olika tillfällena. Återigen kan konstateras att detta inte är någon metodologiskt korrekt nollmätning vad gäller den grupp som inte deltagit i kursen eftersom det inte går att verifiera att det är samma personer som har svarat på enkäten. Trots att svarsfrekvensen är ungefär densamma skulle det kunna vara helt andra respondenter. Det finns också tecken på att skolformen har konsekvenser för vissa svar på frågorna det gäller till exempel frågor medbedömning, formativ bedömning samt vissa undervisningsmetoder som kan uppfattas som långt ifrån arbetet på en förskola. Oavsett är det snarare de generella tendenserna mellan mätningarna som är intressanta. Följande slutsatser kan göras:

a) I höstens mätning fanns tendenser till att gruppen som skulle delta på kursen svara uppgav lägre förförståelse om entreprenöriellt lärande jämfört med de som inte skulle

delta i insatsen sett till frekvensen man angav för tidigare kompetensutvecklings insatser kring EL. Vidare återfanns samma tendenser vad gäller undervisningssätt och metoder kopplande till EL såsom problembaserat lärande, lära sig genom att prova. Detsamma gäller för bedriva undervisning och skapa inlärningssituationer inte minst i fråga de moment som uttryckligen relaterar till entreprenöriellt lärande om hur ofta respondenterna anses sig använda entreprenöriellt förhållningssätt som pedagogiskt verktyg och entreprenöriellt lärande i planering av arbetet. Även i fråga om att stötta elevers kreativitet ligger den gruppen som skall gå kursen kontinuerligt lägre i frågan om frekvens jämfört med den gruppen som inte ska gå kursen.

Slutsats: Den gruppen som skulle komma att delta på kursen uppvisade generellt mindre benägenhet att arbeta enligt entreprenöriellt förhållningssätt samt mindre förförståelse för entreprenöriellt förhållningssätt innan kursstart jämfört med de som svarat på enkäten men som inte skulle delta i kursen.

b) Efter genomgången kurs ger vårens mätning för handen en betydande förändring i gruppen som deltog i kursen. Eftersom frågorna inte enbart fixerar en större medvetenhet kring entreprenöriellt lärande utan också följer upp med frågor kring faktiskt agerande så kan konstateras att deltagarna inte enbart har ändrat attityder till entreprenöriellt lärande utan också följer upp detta med ett förändrat beteende i fråga om undervisningssituationer, undervisningsprocesser etc. Det ska dock poängteras att ökningen generellt sett verkar som störst ifråga om moment eller frågeställningar i enkäten som uttryckligen nämner entreprenöriellt lärande dvs. frågeställningar kring användandet av entreprenöriellt lärande som pedagogiskt verktyg, entreprenöriellt förhållningssätt i planering samt lyfta fram entreprenöriella förmågor hos elever.

Givet att tiden som förflutit inte inneburit att kunskapen har helt integrerats och penetrerats utan deltagarna reagerar fortfarande mer på frågeställningar där entreprenöriellt lärande nämns. Givet att den grupp som deltog på kursen uppgav mindre förförståelse för entreprenöriellt lärande och generellt föreföll ha arbetat mindre med entreprenöriellt lärande jämfört med gruppen som inte skulle gå kursen blir de också mer beroende av de områden som har diskuterats och arbetats med under kursen vilket innebär att detta också avspeglas i svaren på frågorna i enkäten. Ett konkret exempel skulle kunna vara att både i enkätfrågor och under intervjuerna framkommer vid flera tillfällen att inte ge eleverna färdiga svar utan att i undervisningssituationer ge eleverna verktyg att själva närma sig svaret på olika sätt och skapa förutsättningar för eleverna att själva komma fram till lösningen på problem.

En uppföljningsenkät om något år när deltagarna har hunnit dels arbeta ytterligare och kunnat formulera sina egna tankar och idéer kring entreprenöriellt lärande innebär förmodligen ytterligare utveckling.

Slutsats: Insatsen i entreprenöriellt lärande har tydlig effekt på gruppen som deltagit både i fråga om medvetande förändring och i fråga om faktisk förändring i arbetet. Däremot förefaller inte deltagarna ha gjort kunskapen till sin ännu utan reagerar främst på signal ord såsom entreprenöriellt eller områden som diskuterats mycket under kursen.

c) Svaren på enkäten från de respondenter som inte deltog i kursen ger mot bakgrund av vårens enkät en mycket splittrad bild dvs. det är svårt att identifiera en genomgående trend utan det är snarare svaren på enstaka frågor som är intressanta. Detta är sannolikt

en konsekvens av att det inte är samma personer som har svarat på vårens enkät som höstens enkät. Det ska dock konstateras att spridningsaspekten av kursen är mycket framgångsrik då det förekommer en substansiell ökning vad gäller denna grupp ifråga om kunskap om entreprenöriellt lärande som spridits via kollegor samt även relaterbart en ökning gällande om kompetensutvecklingsinsatser kring entreprenöriellt lärande. Det sistnämnda skulle kunna vara en effekt av olika former av spridningsinsatser som innehållit både inspirationsdagar och kompetensutveckling till arbetslaget. Trenden förstärks av att även i fråga om utmaningar kring entreprenöriellt lärande så har utmaningen gällande bristande kunskap om entreprenöriellt lärande även minskat i denna grupp.

Slutsats: Resultaten för den gruppen som inte har gått kursen spretar alltför mycket för att kunna dra några generella slutsatser utöver det faktum spridningen av information från kursen har fungerade mycket bra

Rekommendation: Det är viktigt att fortsättningsvis inom respektive skola och i kommunens ledningsgrupp skapa förutsättningar för utveckling och diskussioner kring lärandeprocesser kopplat till det entreprenöriella lärandet.

Reflektioner inför fortsättningen

Det kan konstateras att grunden är lagd för att fortsatt arbete kring entreprenöriellt lärande i Älvsbyns kommun men det stora arbetet ligger fortfarande i framtiden. Det är också om något eller några år som det blir än mer intressant att följa upp arbetet. Inför fortsättningen där de två begreppen hållbarhet och långsiktighet bör anses grundläggande behöver framför allt ledningsgruppen fundera vidare kring:

- Identifiera en strategi för det fortsatta arbetet som präglas av konstruktivitet och tydlighet som förankras bland pedagogerna.
- Identifiera former av delmål som är uppföljningsbara och som kommunen kan använda sig av för att mäta om arbetet är på rätt väg
- Det har visat sig att kursen gör skillnad för deltagarnas syn på och faktiskt arbete med entreprenöriellt lärande i sin undervisning. Spridningen i det första skede bland kolleger till kursdeltagarna har varit mycket bra det behövs dock en plan för hur de resterande pedagoger på ett strukturerat sätt kan ta del av kompetensutveckling kring entreprenöriellt lärande.

Framtida arbete inom Älvsbyns kommun kring entreprenöriellt lärande bör karaktäriseras av långsiktighet och hållbarhet med strategier som präglas av konkretisering, tidslinjer och ansvarsfördelning.

Det är avslutningsvis av vikt att återknyta till de utmaningar som initierade Älvsbyns arbete kring entreprenöriellt förhållningssätt dvs. pojkars fallande meritvärde och flickors allt sämre psykosociala hälsa. Grunden för den svenska skolan är att alla barn har rätt till utbildningen och rätten till en likvärdig utbildning oavsett bakgrund, kön, skolform, geografi etc. Frågan på längre sikt blir därför om entreprenöriellt lärande är en faktor som kan bidra till att göra skolan mer likvärdig och på ett hållbart sätt stärka rätten till utbildning. Inom ramen för denna frågeställning passar naturligtvis den grundläggande utmaning som initierade Älvsbyns arbete kring entreprenöriellt lärande väl in. Det är också väsentligt att inom några år följa huruvida arbetet kring det entreprenöriella förhållningssättet har haft någon effekt på de grundproblem som vad anledningen till

satsningen. Därtill gäller också ofta förekommande problemet att kunna isolera en påverkansfaktor, i detta fallet insatser kring entreprenöriellt lärande. Det finns många fördelar med att välja ut ett arbetslag på en skola och deras skolledare och sedan följa detta arbetslag under en period av tre för att se hur utveckling kring det entreprenöriella lärandet sker men också för att få ökad förståelse och kunskap kring hur förändringsarbete sker inom skolan.